

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

ВОЛОШИНА Наталія Миколаївна

УДК 141.7.316.3

**СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ВИМІР ПАТРІОТИЗМУ СУЧАСНОГО
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Військовому інституті телекомунікацій та інформатизації Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”, Міністерство оборони України.

Науковий керівник –

кандидат філософських наук, доцент,
Пучков Олександр Олександрович,
Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут”, начальник кафедри військово-гуманітарних дисциплін.

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор,
Абрамов Володимир Іванович,
Національна академія державного управління при Президентові України, професор кафедри національної безпеки;

Шевченко Микола Миколайович,
кандидат філософських наук, доцент
Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, старший науковий співробітник відділу воєнно-психологічних досліджень.

Захист відбудеться “01” квітня 2010 року о 14.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “01” березня 2010 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю соціально-філософського аналізу та переосмислення духовного стану суспільства в переломні моменти його розвитку, при руйнації старої і розбудові нової системи цінностей. В даних умовах важливе дотримання спадкоємності й забезпечення розвитку системи духовних якостей кожного елемента суспільства. Патріотизм посідає провідне місце в даній системі, виступаючи одним з головних чинників консолідації сучасного українського суспільства, збереження його самобутності. Народження патріотизму суспільства незалежної України являє складний і суперечливий процес, з одного боку він є послідовником історичного українського та радянського патріотизму, а з іншого – новим явищем.

Незважаючи на провідну роль патріотизму у поступальному історичному русі країни, серед різних прошарків сучасного українського суспільства спостерігається розбіжність в розумінні цього явища. Проблема інтерпретації сутності патріотизму стає предметом постійної боротьби, обумовленої його значенням у політичному житті соціуму. Інколи на почуттях патріотизму здійснюються політичні спекуляції та розпалюється соціальна ворожнеча. Розподіл на “патріотів” і “не-патріотів”, боротьба між ними, виступають одночасно основою і результатом різних негативних процесів, розвитку регіоналізму, загострення соціальних конфліктів.

Звернення до ідеї патріотизму в умовах кризи являє підґрунтя, на якому можливе відновлення духовних цінностей суспільства, формування і розвиток особистості українського громадянина. Але для досягнення бажаного результату – формування патріотизму в незалежній державі – слід з’ясувати та усунути основні причини депатріотизації країни і створити умови для розвитку патріотизму сучасного українського суспільства. Зробити це можливо при зосередженні уваги вчених на розгляді феномена патріотизму в цілісному вигляді, відпрацюванні теоретико-методологічних аспектів його розуміння, визначення місця і ролі патріотизму в системі духовних цінностей суспільства й основних шляхів активізації патріотичної свідомості людей середнього й старшого віку, та патріотичного виховання школярів і молоді.

Становлення нової державності формує об’єктивну потребу в стабілізуючих елементах, як на загальносуспільному, так і на груповому й індивідуальному рівнях. Не випадковим є проведення дослідження понять “національна злагода”, “національні інтереси”, “національна ідея”. Особливо відчутною сьогодні стає потреба в дослідженні патріотизму як інтегруючої основи, що додає державі й суспільству стійкості.

Актуальність теми дослідження знаходить своє підтвердження в “Національній програмі патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства” і “Концепції національно-патріотичного виховання молоді”. В цих документах підкреслюється, що патріотизм покликаний дати новий імпульс

духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, тому розробка його теоретичних основ є важливим науковим завданням.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Проблема патріотизму характеризується різноманітністю змісту, різнобічністю спрямованості, відмінностями в рівнях і підходах його теоретичного осмислення. Специфіка даного дослідження вимагає звернення до соціально-філософського аналізу патріотизму в різних регіонах на всіх історичних етапах розвитку суспільства. Нагромадження вітчизняних і світових джерел, на нашу думку, припускає поділ напрацювань, присвячених проблемі патріотизму, на декілька блоків.

До першого блоку відносяться праці західних філософів. Їх можна поділити за усталеною в науковому середовищі періодизацією на: а) джерела Стародавньої Греції та Стародавнього Риму (Гомер, Перікл, Фулідід, Демокріт, Платон, Цицерон, Сократ, Аристотель). Загальним для них є розуміння полісного й імперського (державного) патріотизму; б) філософську спадщину епохи Середньовіччя (Х. Аквінський, А. Блаженний, І. Златоуст, А. Кентерберійський), головною рисою якої є обґрунтування необхідності держави як творіння Бога і людської любові до державних інституцій; в) праці філософів епохи Відродження (А. Данте, Т. Кампанелла, М. Монтень), загальним для яких є спроба поєднати релігійний і античний патріотизм; г) філософську спадщину представників Нового часу (Ф. Бекон, Т. Гоббс, П. Гольбах, Д. Дідро), де обґрунтовується формування нації, для якої патріотизм стає цементуючим чинником, долаючи ієрархність Середньовіччя; д) на німецьку класичну філософію (Г. Гегель, І.Г. Фіхте, І. Кант), в якій пов'язано обґрунтування форми “державного патріотизму”; е) більшість сучасних філософів (М. Нуссбаум, З. Бауман, Ю. Габермас та ін.), які пропонують розуміти патріотизм як об'єднавчий чинник суспільства у національному масштабі країн, незважаючи на міждержавні інтеграційні процеси.

До другого блоку відноситься російська філософська спадщина з патріотизму, в якій виділено три історичні періоди: дорадянський, радянський і сучасний. У працях дорадянського періоду (О. Шишков, О. Радіщев, М. Добролюбов, В. Соловйов, Л. Толстой, І. Ільїн й ін.) розглянуто релігійний патріотизм, визначено співвідношення патріотизму космополітизму та націоналізму, сформульовану негативну й позитивну оцінку патріотизму; в другому періоді радянські філософи (Л. Родін, Т. Беляєв, В. Макаров, Г. Кочкалда, П. Рогачов, М. Свердлін, А. Міловідов й ін.) обґрунтували соціалістичний патріотизм як вищу його форму. Представники третього, сучасного періоду (В. Гідірінський, В. Лутовінов, Г. Зюганов, А. Крупник, С. Іванова й ін.) розглядають патріотизм в умовах будівництва нової Росії. Праці даного періоду є найціннішими серед російських для дослідження патріотизму українського суспільства, оскільки сучасні соціальні процеси ідентичні для пострадянських держав.

Безпосереднім підґрунтям дисертаційного дослідження патріотизму українського суспільства є вітчизняна теоретична спадщина. Її також поділено на декілька періодів. До першого відносяться праці представників Київської Русі (В. Мономах, Д. Заточник, К. Смолич, К. Туровський). В них роз'яснюється необхідність любові до Батьківщини. Другий – обґрунтування козацького патріотизму (Г. Сковорода, М. Костомаров, Д. Яворницький) та висвітлення його в усній народній творчості. До третього періоду відносяться погляди на патріотизм українського суспільства в умовах перебування України в складі Російської імперії (В. Винниченко, Д. Донцов, М. Драгоманов, В. Липинський, Т. Шевченко, І. Франко, Л. Українка та ін.). Четвертий – пов'язаний із знаходженням України в СРСР (І. Дзюба, І. Драч, В. Чорновіл, В. Стус, Л. Костенко, В. Сосюра, П. Тичина та ін.). Своєю творчою працею вони прославляли рідну Україну і закликали народ любити її. П'ятий період – це отримання Україною незалежності. Ця тема розробляється такими українськими філософами, як В. Андрущенко, М. Михальченко, В. Бех, І. Надольний. Ними розглядаються поняття “любов до Батьківщини”, “патріотична свідомість”, “особистість”, “суспільство”, “національна ідея” та аналізується стан патріотичного виховання.

Змістовні аспекти виховання патріотизму у різних категорій суспільства відображені в роботах учених-педагогів Г. Ващенко, П. Кононенка, О. Вишневського, В. Вугрича, Т. Ільїної, В. Кузя, Н. Мойсеюка та ін.

Наявність значного масиву джерел свідчить про наукові досягнення в галузі дослідження патріотизму. Поряд з цим залишилось ще багато нерозв'язаних питань. До них зокрема відносяться визначення сутності, змісту і складників патріотизму суспільства та його витоків в історії соціально-філософської думки; дискусійними є погляди на діалектичну єдність, спадкоємність, нерозривність головних складових патріотичного виховання, які розглядаються окремо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в контексті науково-дослідної роботи “Методика військово-патріотичного виховання особистості в умовах переходу Збройних Сил України на комплектування військовослужбовцями за контрактом” шифр “Патріот” (номер державної реєстрації 0101U00226). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Військового інституту телекомунікацій та інформатизації Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут” від 29 жовтня 2008 р., протокол № 3.

Мета дослідження полягає у цілісному соціально-філософському аналізі патріотизму сучасного українського суспільства та визначенні основних шляхів його оптимізації.

Досягнення цієї мети вимагає розв'язання наступних дослідницьких завдань:

– дослідження джерел (витоків) історично сформованого розуміння феномена патріотизму;

- з'ясування сутності, змісту, складників патріотизму сучасного суспільства та його місця в системі духовних цінностей;
- аналіз суб'єктного й об'єктного в патріотизмі українського суспільства;
- дослідження можливості, умов і шляхів оптимізації розвитку патріотизму сучасного українського суспільства.

Об'єктом дослідження є філософське розуміння патріотизму суспільства.

Предметом дослідження є соціально-філософські аспекти патріотизму сучасного українського суспільства.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить комплексне використання загальнофілософських, загальнонаукових і спеціальних методів, що дозволило отримати обґрунтовані й достовірні наукові результати. Зокрема використання в роботі методів: всезагального зв'язку та розвитку дозволило проаналізувати генезис соціально-філософських поглядів на патріотизм суспільства та його обумовленість соціальними факторами на різних історичних етапах; системного аналізу сприяло розгляду предмета дослідження, у вигляді системи, яка одночасно є складовою більшої системи – духовних цінностей суспільства; порівняльного, який забезпечив з'ясування динаміки розвитку патріотизму суспільства в різних країнах світу і в Україні; історичного, за допомогою якого розглянуто процес формування патріотизму українського суспільства; структурно-функціонального, що сприяв дослідженню архітекtonіки патріотизму українського суспільства та прояв його діяльнісного аспекту в функціях; аналітико-прогностичного, що дав змогу дійти певних висновків та узагальнень і сформулювати теоретичні й практичні рекомендації щодо активізації патріотизму старшого і середнього покоління та його формування у школярів і молоді.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні соціально-філософського виміру патріотизму сучасного українського суспільства. Вона концентрується в основних положеннях, винесених автором на захист:

- здійснено системний аналіз і узагальнено існуючі наукові погляди представників української, російської й західної філософської думки на патріотизм, доведено його залежність від рівня та соціальних умов розвитку суспільства, активізацію в переломні моменти історії країни;
- доведено, що сутністю патріотизму є основана на вірі безкорислива любов до великої і малої Батьківщини та готовність до її захисту та сформульовано висхідне і опорне поняття патріотизму суспільства, яке у розумінні автора є сформована в соціумі соціально-психологічна властивість, притаманна особистості, сім'ї, соціальній групі, етносу, що проявляється у вірі й безкорисливій любові до Батьківщини, готовності до самовідданої праці заради її процвітання, здатності до самопожертви при захисті її інтересів від загроз й спроможна консолідувати суспільство;
- визначено, що патріотизм українського суспільства, привабливий і стійкий завдяки тому, що основна його підтримка йде знизу від народних мас, а

не згори від влади, йому властиві свої особливості, а саме: висока гуманістична спрямованість української патріотичної ідеї; віротерпимість; соборність; колективізм у вирішенні громадських завдань, особлива любов до рідної природи;

– доведено, на підставі аналізу наукових поглядів, що основними складниками патріотизму є емоційний, інтелектуальний, діяльнісний аспекти, будучи продуктом розвитку людини, почуття пов'язані з роботою свідомості, вони формуються в шкільні роки та підтримуються і поповнюються протягом усього життя людини; інтелектуальний складник характеризують знання, погляди, переконання людини, що існують на двох рівнях: повсякденно-психологічному, який становить основу патріотичної свідомості й теоретичному, де знання систематизуються, закріплюються і перетворюються в переконання й діяльність, тобто в діяльнісний складник патріотизму, який є не тільки умовою, а й критерієм істинного патріотизму;

– визначено, що діяльнісний аспект патріотизму суспільства реалізується за допомогою функцій, основними з них є: регулятивно-мобілізуєча; посилення ролі соціальних інститутів у формуванні духовних цінностей українського суспільства; забезпечення гармонізації етнокультурного середовища й складників суспільства; захист країни від передчасного втягування у міжнародні організації; підготовки національного соціуму до сприйняття набагато складнішого співтовариства; сакральності; соціально-терапевтична;

– доведено, що суб'єктом патріотизму є суспільство, як система, представлене особистістю, сім'єю, класами, партіями, громадськими організаціями, він корелюється із об'єктом, завдяки чому деякі елементи патріотизму суспільства являються одночасно його суб'єктами і об'єктами і знаходяться у діалектичній єдності; принцип єдності об'єктивного і суб'єктивного аспектів в змісті патріотизму обумовлений специфікою його функціонування, а саме: зміст патріотизму є об'єктивним і проявляється у певній формі, як то державного, особистісного, військового і т.п. для тієї або іншої соціальної групи, суспільства в цілому одночасно з цим він як соціокультурне явище є результатом активності суб'єктів патріотизму;

– визначено, що патріотизм не дається людині генетично з народженням, а формується і розвивається в соціумі, основними принципами його формування й розвитку є: спадкоємність; причинно-наслідковий взаємозв'язок; комплексне використання чинників формування патріотизму; взаємозв'язок його суспільної та індивідуальної форми; спрямованість патріотизму на людей, що є його суб'єктом і об'єктом; зроблено висновок-рекомендацію щодо покращення патріотичного виховання молоді в Україні та активізації патріотизму середнього і старшого поколінь українського суспільства.

Теоретичне та практичне значення дослідження визначається тим, що на підставі комплексного соціально-філософського аналізу наукових джерел сформульовано теоретико-методологічні основи розуміння патріотизму

суспільства, а саме: зроблено висновок про його соціальну природу і залежність від рівня розвитку суспільства; визначено сутність – безкорисливу любов до Батьківщини, віру в неї і готовність до захисту від загроз, зміст і основні функції; сформульовано основні підходи до визначення суб'єктно-об'єктних патріотичних відносин та окреслено напрями і шляхи подальшого вдосконалення патріотичного виховання в Україні.

Наукові розробки дисертації реалізуються у навчально-виховному процесі у Військовому інституті телекомунікацій та інформатизації Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут” в ході розробки навчально-методичних матеріалів та проведення навчальних занять із філософії, політології, соціології, військового навчання та виховання.

Особистий внесок здобувача. Наукові результати дослідження та їх публікації у фахових наукових виданнях виконані автором особисто. Допоміжні і проміжні завдання дослідження відображено у ряді спільних публікацій: з В. Ананьїним, А. Міночкіним, О. Пучковим, у підручнику “Військове навчання та виховання” (II розділ, теми 5.1, 5.2) розкрито принципи патріотичної спрямованості та методи військового виховання; у статті з М. Дзюбою “Історія взаємовідносин церкви і армії на території сучасної України від появи християнства до початку ХХ століття” – особистий внесок автора полягає в обґрунтуванні ролі релігії в формуванні військового патріотизму в часи Київської Русі та козаччини (С. 16, 18, 19); у статті “До питання взаємовідносин релігії і армії в Україні” автору належить ідея необхідності законодавчого затвердження відносин релігії і Збройних Сил України стосовно військово-патріотичного виховання (С. 231, 235, 236).

Апробація результатів дослідження. Основні висновки та концептуальні положення дисертаційного дослідження обговорювались на засіданні кафедри військово-гуманітарних дисциплін Військового інституту телекомунікацій та інформатизації Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”, на низці міжнародних, всеукраїнських, регіональних, науково-теоретичних конференціях, а саме: III і IV Міжнародній науково-практичній конференції “Військова освіта та наука: сьогоднішня та майбутня” (м. Київ, 2007, 2008); Науково-практичній конференції “Актуальні проблеми формування особистості лікаря у студентів-медиків” (м. Київ, 2009); Науково-практичній конференції “Актуальні задачі фінансового, психологічного правового, топогеодезичного, радіотехнічного, лінгвістичного забезпечення підрозділів та частин Збройних Сил України” (м. Київ, 2009); Науково-практичній конференції “Проблеми та шляхи захисту духовної безпеки держави особи і суспільства” (м. Київ, 2009); Науково-практичній конференції “Актуальні проблеми забезпечення інформаційної безпеки держави” (м. Київ, 2009); Міжвузівському науково-практичному семінарі “Інформаційна безпека, особистості, суспільства” (м. Київ, 2009), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Сучасний соціологічний простір” (м. Київ, 2009); III Міжвідомчому науково-практичному семінарі

“Шляхи і механізми забезпечення інформаційно-психологічної безпеки держави і суспільства” (м. Київ, 2009).

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження викладено в 20 публікаціях автора: у фахових виданнях – 4, у підручнику – 1 (у співавторстві), у тезах доповідей на науково-практичних конференціях і семінарах – 9, у статтях в інших наукових виданнях – 6.

Структура дисертації. Відповідно до мети та завдань дослідження робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (258 позицій). Загальний обсяг дисертації складає 187 сторінок, основна частина – 162 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми, аналізується сучасний стан її наукової розробленості, сформульовано мету і завдання; об’єкт та предмет дослідження; характеризуються методологічна основа, наукова новизна одержаних результатів, їх теоретичне і практичне значення.

У першому розділі – **“Еволюція поглядів на патріотизм: соціально-філософська рефлексія”** – проведено комплексний аналіз наукових джерел означеної теми, досліджено світоглядно-філософські витoki патріотизму в історії суспільно-політичної думки. Для дослідження становлення й розвитку поглядів на патріотизм учених різного часу й різних країн джерела згруповано в блоки: західних, російських і українських авторів. Встановлено, що еволюція поглядів на патріотизм залежить від соціального устрою суспільства і пануючої ідеології в країні. У джерелах західних філософів виділяється полісний, імперський, релігійний, державний патріотизм і патріотизм в умовах глобалізаційних процесів у світі.

Полісний патріотизм пов’язаний із філософською творчістю Гомера, Перікла, Фукідіда, Демокріта, Платона, Цицерона, Сократа, Аристотеля. Вони показали обумовленість патріотизму наявною соціальною організацією суспільства. Громадяни держав-полісів мислили себе лише в Батьківщині, яка виступала гарантом їхнього існування. При виникненні імперій ідеологи почали обстоювати необхідність імперського патріотизму.

На зміну полісному патріотизму прийшов корпоративний, що відповідав соціальній організації суспільства епохи Середньовіччя. У творах Х. Аквінського, А. Блаженного, І. Златоуста, А. Кентерберійського, І. Дунс-Скота та ін. пояснюється необхідність “примирення” людини з “світовою Божою державою”, від відношення до якої залежить характер патріотичних почуттів. Містком для поєднання релігійного і античного патріотизму є праці філософів епохи Відродження А. Данте, Т. Кампанелли, М.Монтеня.

Позитивну роль для сучасного розуміння патріотизму відіграли погляди філософів Нового часу Ф. Бекона, Т. Гоббса, П. Гольбаха, Д. Дідро. Їхня творчість співпала із виникненням централізованої держави, для якої патріотизм, перетворюється в чинник, цементуючий суспільство. Ідеї

“державного патріотизму” набули підтримки і подальшого розвитку у творчості представників німецької класичної філософії Г. Гегеля, І.Г. Фіхте, І. Канта. Ними обґрунтовано співвідношення патріотизму і космополітизму, яке зазнало подальшого розвитку в творчості сучасних західних філософів М. Нуссбаум, З. Баумана, Ю. Габермаса, що намагаються знайти місце патріотизму в умовах глобалізації та інтеграції світу.

Враховуючи, тривалий зв'язок соціокультурного розвитку України з історією Росії, аналізуються погляди російських філософів на патріотизм на основі виокремлення трьох історичних періодів: дорадянського, радянського і сучасного.

Значний внесок у розуміння проблеми патріотизму здійснили О. Шишков, О. Радіщев, М. Добролюбов, В. Соловйов та ін. Загальним для них є визначення сутності патріотизму через любов до народу, до Батьківщини, безкорисливе творіння добра. Ми не зовсім згодні з точкою зору на патріотизм Л. Толстого, який в своїх статтях, відкидає ідею патріотизму як застарілу, навіть шкідливу й пропонує замінити його “вищою ідеєю братства людей”.

Цінними для з'ясування філософії патріотизму є погляди І. Ільїна, найважливішими серед них є наступні. 1. Критика і засудження супротивників патріотизму. Він з жалем відзначає, що є заперечувачі Батьківщини, які підточують основи розуміння поняття “Батьківщини”. 2. Обґрунтування природної об'єктивної неминучості патріотизму, який є, “неминучим, доцільним і життєво корисним”. 3. На думку І. Ільїна, далеко не кожному дано стати патріотом. Любов до Батьківщини виходить з духовних витоків особистості, здатної до духовної творчості. 4. Диференціація рівнів патріотизму залежно від розвитку духовності особистості. Низький рівень патріотизму, живе в душах більшості людей. Вищий рівень патріотизму, властивий окремим людям, характеризується духовною свідомістю і світлом Божого осяяння і є істинним через свою духовність. 5. Бути патріотом, знайти Батьківщину означає реально відчуття злиття з нею, як з найважливішим предметом і самовіддано її любити. 6. Обстоювання патріотизму у вимушених емігрантів, які не перестають любити свою велику Батьківщину і за нагоди дбають про її добробут. 7. Відкидання ідеї інтернаціоналізму і протиставлення їй ідеї “наднаціоналізму”, що виростає з патріотизму.

Певна частина досліджень російського патріотизму присвячена соціалістичному патріотизму Радянського Союзу. До цього періоду відносяться наукові праці Л. Родіна, Т. Беляєва, Ю. Петросяна, В. Макарова, Г. Кочкалди, П. Рогачова, М. Свердіна й ін. Навіть враховуючи політичну складову патріотизму та, пов'язане з нею ослаблення уваги до сутнісних характеристик даного феномена, ми визнаємо значні успіхи радянської науки в даній сфері. В цей період було досліджено природу патріотизму, співвідношення в ньому повсякденного і теоретичного рівнів, взаємозв'язки з різними формами суспільної свідомості, його військової складової, яка для Росії завжди вважалась найголовнішою.

Велике значення для сучасного розуміння проблеми патріотизму мають

наукові праці з кінця 80-х років ХХ ст. до сьогодні В. Гідирінського, В. Лутовінова, С. Іванової та ін. В них розкриті вищі суспільні цінності, серед яких особливе місце посідає патріотизм. Саме він опинився в епіцентрі боротьби в Росії самих різних, часто протилежних поглядів, думок, переконань, позицій, дискусій тощо.

Приймаючи точку зору В. Лутовінова, ми узагальнюємо все різноманіття підходів сучасних російських філософів до розуміння патріотизму та поєднуємо їх в певні групи. До першої групи відносяться – вчені, що визначають патріотизм як піднесене почуття любові до Батьківщини. З цією групою поглядів тісно пов'язана друга, представники якої разом з емоційною стороною включають до складників патріотизму і діяльнісний момент. До третьої групи відносяться філософи, що розглядають патріотизм, як явище суспільної свідомості. Четверта група авторів визнають державу як об'єкт патріотизму, тому його з повною підставою можна назвати “державним патріотизмом”. П'ята група певною мірою є альтернативною у відношенні до попередньої, її представники, розкриваючи сутність патріотизму, роблять це в нерозривному зв'язку саме з особистістю. Представники шостої групи, розглядають патріотизм як найважливіший момент, етап розвитку особистості, а саме – її духовність, релігійне самовираження.

Третій блок поглядів на патріотизм представлений українською філософською думкою. На відміну від російських філософів, які уособлювали ідеологію незалежної країни, українські автори були змушені формулювати ідеологічне підґрунтя патріотизму країни, що постійно потерпала від намагань захопити її територію й поневолити народ.

За всю історію Україна була незалежною і мала власну державність лише декілька століть. Але незважаючи на це теорія і практика патріотизму України набула значного розвитку і відображена в значному масиві українських джерел, який пропонується умовно поділити на декілька періодів, пов'язаних з існуванням української державності.

В перший період становлення філософії Русі відбувалось у процесі розв'язання суперечностей між міфологією і християнством. В центр системи Володимира Мономаха ставиться духовний світ людини. І головна ідея патріотичного відношення до Батьківщини, заклик до князів помиритися для об'єднання землі Руської. У роздумах великого філософа Данила Заточника можна бачити паростки кордоцентризму.

До другого – відносяться погляди на патріотизм часів козаччини. Найбільш ґрунтовано патріотизм козаків відтворено у працях Г. Сковороди, Д. Яворницького та М. Костомарова. В Україні сформувався особливий фізичний і психічний, духовний та інтелектуальний тип козака з високими морально-етичними якостями, високим почуттям патріотизму, незалежності, який згодом закріпився на генетичному рівні й став ознакою запорізького козацтва оспіваного українським народом у піснях і думках, що сьогодні використовується за взірцем для української молоді.

З ліквідацією козацької державності України і включення її до складу

Російської імперії розпочинається третій період. Ідею патріотизму, в цей час, було розвинуто в творах В. Винниченка, Д. Донцова, М. Драгоманова, В. Липинського, Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки та ін.. Покоління українських громадських діячів побачили в ній етично-організуюче підґрунтя життя українського суспільства, розуміючи патріотизм як ідею вітчизняного єднання, злагоди, захисту рідної землі.

Четвертий період розвитку поглядів на патріотизм пов'язаний із перебуванням України в складі Радянського Союзу. Представники творчої інтелігенції І. Дзюба, І. Драч, В. Стус, В. Сосюра, П. Тичина, О. Довженко, П. Загребельний, Л. Костенко та багато інших оспівували рідну Україну. Майже у всіх творах цього періоду відчутно пульсують думки і почуття патріотичного змісту.

Значну роль у поширенні матеріалів патріотичного спрямування відіграв так званий “самовидаєв”. Найвагомішими творами українських патріотів того часу були роботи авторів Ю. Бадзя “Право жити”, І. Геля “Грані культури”, В. Черновола “Лихо з розуму”.

Характеристика п'ятого періоду розвитку наукових досліджень патріотизму обумовлена отриманням Україною незалежності. Незалежність поряд із здобутками висунула ряд проблемних питань, головним із яких є консолідація українського суспільства. Одним із головних чинників, здатних консолідувати українське суспільство, є патріотизм. Це обумовило активізацію діяльності українських науковців щодо його теоретичної розробки. Вітчизняні науковці В. Андрущенко, М. Михальченко, В. Бех, І. Предборська, О. Базалук, В. Бодак, В. Вашкевич, В. Воронкова, О. Гомілко, Д. Дзвінчук, В. Жадько, В. Заблоцький, Л. Рижко, Н. Скотна, І. Стогній, С. Куцепал, І. Предборська, Н. Крохмаль та ін., у їхніх працях розглядаються соціально-філософські проблеми духовного розвитку українського суспільства прямо або опосередковано пов'язані із духовними цінностями в тому числі й патріотизмом. Зважаючи на велику роль військово-патріотичного виховання у становленні патріотизму суспільства, виокремлено питання, які розглянуто в дослідженнях В. Абрамова, В. Баранівського, Ю. Красильника.

Другий розділ – **“Патріотизм у системі духовних цінностей українського суспільства”** – присвячено патріотизму, як цілісній системі, що є елементом більш складної системи – системи духовних цінностей, соціально-значимих орієнтирів діяльності суспільства. Патріотизм розглянуто у трьох аспектах: онтологічному – як реально існуючі почуття, погляди, ідеї; гносеологічному – як віддзеркалення в свідомості людини соціальної реальності; ціннісному й праксеологічному – як духовно перетворююче відношення до дійсності. Підтримано точку зору більшості вчених на патріотизм, як любов до Батьківщини, що створює можливість величезної духовної самовіддачі людини, здатності до самозречення заради її збереження.

На підставі аналізу поглядів вітчизняних і зарубіжних авторів сформульовано вихідні теоретичні й методологічні підходи до визначення патріотизму: а) патріотизм виникає й виявляється як почуття любові й віри в

ході соціалізації особистості; б) патріотизм формується лише у соціумі, під впливом соціуму і являє собою не лише найважливішу грань суспільства, але й джерело його існування та розвитку; в) суб'єктом патріотизму є суспільство, головним складником якого виступає особистість готова до самовідданої праці заради Батьківщини та захисту від загроз; г) патріотизм виступає одним із чинників консолідації суспільства.

Виходячи із зазначених теоретичних і методологічних посилок, формулюється власне бачення патріотизму суспільства – це сформована в соціумі соціально-психологічна властивість, притаманна особистості, сім'ї, соціальній групі, етносу, що проявляється у вірі й безкорисливій любові до Батьківщини, готовності до самовідданої праці заради її процвітання, здатності до самопожертви при захисті її інтересів від загроз й спроможна консолідувати суспільство. Абстрактного патріотизму не буває, він завжди пов'язується з певним уявленням Батьківщини, яке формується в свідомості людини і бере участь у процесах становлення її соціальної ідентичності та формуванні особистого зв'язку з певним співтовариством.

Теоретично обґрунтовується положення, що патріотизму українського суспільства властиві свої особливості: висока гуманістична спрямованість української патріотичної ідеї; віротерпимість; соборність, колективізм у вирішенні громадських завдань, особлива любов до рідної природи.

На основі аналізу точки зору щодо структури патріотизму, пропонується включити в неї основні складники: емоційний, інтелектуальний і діяльнісний. Будучи продуктом розвитку людини, почуття пов'язані з роботою свідомості. Доведено, що почуття патріотизму формується в основному в шкільні роки. Надалі воно стає більш зрілим, усвідомленим, і підтримується та поповнюється протягом усього життя людини. Інтелектуальний елемент характеризує знання, погляди, переконання людини. Знання існують на двох рівнях: повсякденно-психологічному й теоретичному. Основу складають повсякденні знання патріотичного характеру, що набуваються в сім'ї, у колі друзів, на вулиці й т. ін. Вони на теоретичному рівні доповнюються й поглиблюються в школі, навчальному і трудовому, військовому колективі, під впливом засобів масової інформації.

Знання перетворюються на особисті переконання тільки в процесі діяльності людини. Сила патріотичного почуття не обмежується лише глибиною й рівнем любові до Батьківщини, а спонукає індивіда до активних дій, вчинків на благо своєї Батьківщини, що є не тільки умовою, а й критерієм істинного патріотизму.

Показано, що діяльнісний аспект патріотизму суспільства реалізується за допомогою функцій, а саме: регулятивно-мобілізуючої; посилення ролі соціальних інститутів у формуванні духовних цінностей українського суспільства; забезпечення гармонізації етнокультурного середовища й складників суспільства; захист країни від передчасного втягування в міжнародні організації; підготовки національного соціуму до сприйняття набагато складнішого співтовариства; сакральності; соціально-терапевтичній.

Поліаспектність і складність соціального явища, яким є патріотизм, обумовлює багатство його форм. Історія розвитку суспільства свідчить, що з поступовим прогресивним розвитком людства видозмінюється об'єкт патріотизму. Застосування історичного методу дозволило визначити наступні форми суспільного патріотизму: релігійний, державний, особистісний, громадянський, військовий, національний.

У третьому розділі – **“Суб’єктно-об’єктні патріотичні відносини українського суспільства перехідної доби”** – проаналізовано сутність і зміст суб’єкта і об’єкта патріотизму та визначено шляхи активізації їх взаємодії. Виходячи із філософського розуміння під суб’єктом носія предметно-практичної діяльності й пізнання, тобто джерела активних соціальних дій, спрямованих на об’єкт, визначено соціальний суб’єкт як реально існуючу форму організації колективного життя й діяльності деякої кількості людей, що мають об’єктивну внутрішню організаційну єдність, усвідомлення самої себе як цілісного утворення, здатність до вищої цілеспрямованості і до підпорядкування своєї діяльності досягненню загальносистемної мети. Методологія розгляду патріотизму суспільства та сутності суспільства дозволяє визначити суб’єкт патріотизму суспільства – як об’єднані в самодостатню соціальну систему елементи: особистості, сім’ї, соціальні групи, етноси, класи, нації, на підставі віри та безкорисливої любові до Батьківщини і готовності до самовідданої праці заради її блага та до самопожертви при захисті її від загроз.

Зважаючи на кореляцію суб’єкта і об’єкта, в якості об’єкта патріотизму суспільства пропонується розуміти особистість, сім’ю, клас, соціальні, професійні групи, малу і велику Батьківщину. Розглядаючи Батьківщину в якості об’єкта патріотизму, не слід змішувати й ототожнювати поняття “Батьківщина” й “Вітчизна”. Слово Батьківщина, що означає рід, матір, автоматично асоціюється з місцем народження людини – з “рідною землею”. У той же час як поняття “Вітчизна” більше асоціюється з розумінням держави, як політичного інституту.

Патріотизм генетично не дається кожній людині від народження. Він формується, розвивається, або притупляється (втрачається) у процесі життя під впливом політичних, економічних і соціальних чинників. Визначено наступні принципи формування й розвитку патріотизму суспільства:

по-перше, спадкоємність, патріотизм кожного суспільства не виникає на порожньому місці, його зміст лише збагачується набуваючи нових рис і особливостей при переході суспільства до вищої фази;

по-друге, принцип детермінізму патріотизму, причинно-наслідкового взаємозв’язку. Особистість буде готова до самопожертви за Батьківщину, при умові, що Батьківщина, принаймні, збереже про неї пам’ять;

по-третє, системне використання всіх наявних чинників формування патріотизму. Процес формування має бути організованим, послідовним, без суперечностей між окремими суб’єктами патріотизму;

по-четверте, принцип взаємозв’язку суспільної та індивідуальної форми патріотизму. Патріотичну суспільну свідомість не можна уявляти як механічну

суму, патріотичної свідомості окремих особистостей чи соціальних груп. Патріотизм – явище духовно-практичне і не зводиться лише до патріотичної свідомості суспільства, яка хоча і виражається, врешті рещт, індивідами, але при цьому зберігає достатню самостійність і незалежність;

по-п'яте, спрямованість патріотизму на людей, що є його суб'єктом і об'єктом.

На сьогодні існують дві принципово різні моделі поширення патріотичних ідей в суспільстві. Перша модель притаманна Росії. Характерним для неї є поширення ідеї унікальності “російського духу”, месіанства Росії. Другою є модель західного типу. Представники даної моделі переконані, що любити країну можна тоді, коли вона допомагає тобі, створює тобі необхідні умови для розвитку, роботи, відпочинку, надає соціальні гарантії. Одним словом, громадянин, який потрібен своїй країні, і сам потребує її, співвідносить себе з нею.

Враховуючи європейську орієнтацію незалежної України, можна підтвердити сприйнятливість західної моделі суспільного патріотизму. Але при цьому не слід відкидати факт спорідненості слов'янських народів, їх генетичне походження із Київської Русі. Тому риси патріотизму російської моделі, що не втратили здатність до саморозвитку, мають бути використанні в Україні.

Обґрунтовано положення, що формування патріотизму сучасного українського суспільства пов'язане з самоідентифікацією. Ліквідація соціалістичної системи відкрила населенню колишніх радянських республік невідомі раніше можливості демократичного суспільства. Слід зазначити, що ідентичність є складним, багаторівневим поняттям, має прояв як система, що включає духовну, моральну, культурну, національну, політичну ідентичності.

Похідним від нього є поняття “ідентифікація”. Воно означає з одного боку, імітацію, наслідування поведінки, а з іншого – емоційне злиття з об'єктом. Особистість самоідентифікує себе із соціальною групою і намагається набути рис притаманних даній групі, й нарешті, суспільству. Однією із таких рис є патріотизм. Все населення України можна умовно розділити за патріотичною свідомістю на три групи: до першої відносяться українці переважно середнього і похилого віку, що відрізняються установками сформованими радянською пропагандою, та всім укладом життя в Радянському Союзі. Ці люди частково досі патріоти СРСР; до другої належать націонал-патріоти, що майже не мають стереотипів радянської пропаганди і завдяки яким ми маємо сучасні державні символи; третя – це молодь, яка взагалі не знає, що таке радянська пропаганда, і назвемо її “стерильною” від будь-якої пропаганди. Вони мають вік 23 роки (і молодші) – це і є “стерильний вік”. Представники третьої групи більше схильються до західної моделі патріотизму, швидше засвоюють західні духовні цінності і, в своїй більшості, не сприймають російську модель. Тому дану диференціацію населення України варто враховувати при організації і здійсненні патріотичного виховання.

У “Висновках” узагальнюються результати дослідження, які мають науково-теоретичне й практичне значення.

На основі аналізу філософських, суспільно-політичних, соціологічних та інших джерел запропоновано авторське бачення патріотизму на різних історичних етапах розвитку суспільства. В античних державах існував полісний патріотизм, який поступово трансформувався в імперський, що віддзеркалював і захищав інтереси імперій на чолі з імператорами. На зміну йому в часи феодалізму Середньовіччя прийшов релігійний патріотизм, його сутність обумовлена пануючою релігійною ідеологією. Поступальний хід історичного розвитку суспільства обумовив епоху Відродження, характерним для якої була спроба об’єднати релігійний підхід до розуміння патріотизму з намаганням підняти у його тлумаченні на раціональний ідеологічний рівень. Новий час завершив переростання патріотизму із релігійного в загальнолюдський. Сучасне розуміння патріотизму пов’язується з Великою Французькою революцією 1789 року. Для патріотизму цього часу характерним було нове прочитання сутності стосунків між особистістю і державою. Не тільки особистість має слугувати державі, але і держава повинна забезпечувати загальний добробут і охорону її прав. З німецькою класичною філософією пов’язане виникнення державного патріотизму. На сьогодні західні філософи намагаються обґрунтувати роль патріотизму в умовах глобалізаційних процесів у світі.

Визначено внесок філософської думки Росії у розвиток теорії і практики патріотизму. У розумінні даного феномену умовно окреслено наступні напрями: а) визначення патріотизму як піднесеного почуття любові до Батьківщини, Вітчизни; б) визначення в патріотизмі діяльній складовій; в) розгляд патріотизму як суспільного явища; г) розглядання держави як об’єкту патріотизму; д) відведення першорядної ролі суб’єкту патріотизму, тобто особистості; е) розуміння патріотизму як духовної самореалізації особистості.

На основі історичного аналізу патріотизму України, як незалежної самостійної держави зазначено періоди його розвитку: Київська Русь – започаткування ідеї патріотизму українського суспільства; козацько-гетьманські часи формування образу козака-патріота; перетворення України на складову Російської імперії – поява патріотичної думки про патріотизм, як організуючий чинник українського суспільства, ідея вітчизняного єднання; часи радянської України – погляди на патріотизм були дещо заідеологізовані відповідно до вимог комуністичної ідеології, поряд з ними були патріотичні твори шестидесятників, що закликали до незалежності; з отриманням незалежності в Україні активізовано дослідження патріотизму на теоретичному й практичному рівнях, в різних формах його прояву: особистісний, державницький, військовий.

Патріотизм є елементом системи духовних цінностей людини. Він не надається людині із народженням на генному рівні, а формується під впливом соціуму. У кожен історичну епоху існувала відповідна форма патріотизму, яка

визначалась існуючими суспільними відносинами. Окрім цього патріотизм має національні особливості. Враховуючи дані обставини, використано діалектичний зв'язок філософських категорій загального, особливого і одиничного. Це дозволило дослідити магістральний напрям формування поглядів на патріотизм у соціокультурному руслі світового розвитку, визначити особливості становлення і поширення російського патріотизму, та звернути увагу на одиничне – український патріотизм, що має суто національні тільки йому притаманні риси.

Патріотизм є особливою духовною цінністю, оскільки він виступає гарантом єднання, гармонізації сучасного українського суспільства, збереження його самобутності і культурної своєрідності в полігамному людському співтоваристві. Дійшовши висновку, що ядром патріотизму, його основною складовою є любов до малої й великої Батьківщини, яка формується під впливом соціальних чинників, запропоновано авторське розуміння патріотизму суспільства: це сформована в соціумі соціально-психологічна властивість, притаманна особистості, сім'ї, соціальній групі, етносу, що проявляється у вірі й безкорисливій любові до Батьківщини, готовності до самовідданої праці заради її процвітання, здатності до самопожертви при захисті її інтересів від загроз й спроможна консолідувати суспільство.

Патріотизму українського суспільства властиві свої особливості. Перш за все, це висока гуманістична спрямованість української патріотичної ідеї; віротерпимість; соборність; колективізм у вирішенні громадських завдань, особлива любов до рідної природи. Складниками патріотизму є емоційний, інтелектуальний, діяльнісний аспект.

Патріотизм суспільства існує і проявляється завдяки наявності суб'єктно-об'єктних відносин. До суб'єктів патріотизму суспільства відносяться індивід, особистість, сім'я, еліта, клас, група, етнос, нація. Зважаючи на кореляцію суб'єкта і об'єкта, в якості об'єкта патріотизму можуть бути Батьківщина, та елементи суспільства, що є суб'єктами патріотизму, особистість, воєнна організація. Патріотизм є соціально-психологічною якістю, яка формується, розвивається, або притупляється (втрачається) у процесі життя під впливом політичних, економічних і соціальних чинників. Визначено наступні принципи формування й розвитку патріотизму суспільства: спадкоємності; детермінізму патріотизму, причинно-наслідкового взаємозв'язку; системного використання всіх наявних чинників формування патріотизму; взаємозв'язку суспільної та індивідуальної форми патріотизму; спрямованість патріотизму на людей, що є його суб'єктом і об'єктом.

В роботі запропоновано практичні рекомендації щодо активізації патріотизму у представників суспільства середнього і старшого віку та покращення системи виховання школярів і молоді.

**Основні положення дисертаційного дослідження
викладені у таких публікаціях автора:**

Підручник:

1. Військове навчання та виховання: [підруч.] / [В.О. Ананьїн, О.О. Пучков, Н.М. Волошина та ін.]; [гол ред. А.І. Міночкін]. – К.: ВІТІ НТУУ “КПІ”, 2009. – 328 с.

Статті у фахових наукових виданнях:

2. Волошина Н.М. До сучасного розуміння патріотизму / Н.М. Волошина // Політологічний вісник: [зб. наук. праць]. – К.: “ІНТАС”, 2009. – Вип.40. – С. 66-78.

3. Волошина Н.М. Теоретико-методологічні аспекти ества і структури патріотизму суспільства / Н.М. Волошина // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2009. – Вип. 21. – С. 198-205.

4. Волошина Н.М. Співвідношення понять “національна ідея” та “патріотизм суспільства” / Н.М. Волошина // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2009. – Вип. 23. – С. 271-279.

5. Волошина Н.М. Суб’єктно-об’єктні патріотичні відносини в сучасному українському суспільстві / Н.М. Волошина // Мультиверсум. Філософський альманах: [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.В. Лях]. – Вип. 86. – К., 2009. – С. 199-208.

Статті в інших наукових виданнях:

6. Волошина Н.М. Морально-психологічне забезпечення військ в контексті взаємовідносин релігії та армії в деяких зарубіжних країн / Н.М. Волошина // Суспільство. Держава. Армія (суспільні науки) : [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.О. Ананьїн]. – К.: ВІТІ НТУУ “КПІ”, 2003. – Вип. 6-7. – С. 203-216.

7. Волошина Н.М. До питання взаємовідносин релігії і армії в Україні / Н.М. Волошина, М.Т. Дзюба // Суспільство. Держава. Армія (суспільні науки) : [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.О. Ананьїн]. – К.: ВІТІ НТУУ “КПІ”, 2003. – Вип. 6-7. – С. 231-236.

8. Волошина Н.М. Військовий патріотизм як соціальне явище / Н.М. Волошина // Суспільство. Держава. Армія (суспільні науки): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.О. Ананьїн]. – К.: ВІТІ НТУУ “КПІ”, 2008. – Вип. 14. – С. 86-93.

9. Волошина Н.М. Основні компоненти патріотичної свідомості молоді / Н.М. Волошина // Суспільство. Держава. Армія (суспільні науки): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.О. Ананьїн]. – К.: ВІТІ НТУУ “КПІ”, 2009. – Вип. 15. – С. 32-38.

10. Волошина Н.М. Історія взаємовідносин церкви і армії на території сучасної України від появи християнства до початку ХХ століття / Н.М. Волошина, М.Т. Дзюба // Громадсько-політичний та ідейно-патріотичний часопис “Козацтво України”. – К., 2004. – № 4. – С. 16-20.

11. Волошина Н.М. Військово-патріотичне виховання в сучасних умовах / Н.М. Волошина // Збірник наукових праць ВІКНУ ім. Тараса Шевченка. – К.: ВІКНУ, 2008. – Вип.16. – С. 188-191.

12. Волошина Н.М. Філософські погляди на сутність патріотизму як інформаційно-психологічну складову інформаційної безпеки / Н.М. Волошина // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони: Науково-практичний журнал. – К.: НАОУ, 2009. – Вип.1[4]. – С. 72-75.

Тези доповідей на конференціях:

13. Волошина Н.М. Релігії в сучасному інформаційно-психологічному протиборстві / Н.М. Волошина // Військова освіта та наука: сьогодні та майбутнє : матеріали III міжнародної наук.-практ. конф., 2007 р. – К.: ВІКНУ, 2007. – С. 445.

14. Волошина Н.М. Деякі аспекти військово-патріотичного виховання в інформаційному суспільстві / Н.М. Волошина // Військова освіта та наука: сьогодні та майбутнє : матеріали IV міжнародної наук.-практ. конф., 14-16 жовт. 2008 р., Київ. – Т. 2. – К.: ВІКНУ, 2008. – С. 185-187.

15. Волошина Н.М. Проблема формування патріотизму особистості в сучасних умовах / Н.М. Волошина // Актуальні проблеми формування особистості лікаря у студентів-медиків: матеріали наук.-практ. конф., (Київ, 26 берез. 2009 р.). – К.: Ательє “Поліграфічний Комплекс”, 2009. – С. 33.

16. Волошина Н.М. Патріотичне виховання в системі національної безпеки України / Н.М. Волошина // Актуальні задачі фінансового, психологічного, правового, топогеодезичного, радіотехнічного та лінгвістичного забезпечення підрозділів та частин Збройних Сил України: матеріали наук.-практ. конф., 24 квіт. 2009 р. – К.: ВІКНУ, 2009. – С. 203-204.

17. Волошина Н.М. Релігійний чинник у формуванні патріотизму у системі національної безпеки держави / Н.М. Волошина // Проблеми та шляхи захисту духовної безпеки держави, особи і суспільства : матеріали наук.-практ. конф., 5 трав. 2009 р. – К.: Київська православна Богословська академія, 2009. – С. 6.

18. Волошина Н.М. Релігійний патріотизм у системі національної безпеки держави / Н.М. Волошина // Актуальні проблеми забезпечення інформаційної безпеки держави: зб. матеріалів наук.-практ. конф., 20 берез. 2009 р. – К.: НА СБ України, Ін-т захисту інформації з обмеженим доступом, 2009. – С. 102-103.

19. Волошина Н.М. Правове поле патріотичного виховання суспільства в Україні / Н.М. Волошина // Сучасний соціологічний простір: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 27 лист. 2009 р. – К.: Київський міжнародний університет, 2009. – С.4.

20. Волошина Н.М. Використання поняття “патріотизм” в інформаційній війні / Н.М. Волошина // Шляхи і механізми забезпечення інформаційно-психологічної безпеки держави і суспільства: матеріали III міжвідомчого наук.-практ. сем., 17 груд. 2009 р. – К.: ВІКНУ, 2009. – С. 11.

АНОТАЦІЇ

Волошина Н.М. Соціально-філософський вимір патріотизму сучасного українського суспільства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2010.

У дисертації здійснено комплексне соціально-філософське дослідження патріотизму сучасного українського суспільства. За допомогою соціально-філософської рефлексії поглядів на проблему патріотизму встановлено його зміну в різних соціальних умовах від полісного через державний до патріотизму сучасного суспільства. В ході теоретичного аналізу наявних наукових джерел визначено сутність, зміст, складники і функції патріотизму сучасного українського суспільства.

З'ясовано суб'єкт і об'єкт патріотизму українського суспільства перехідної доби. Досліджено процес розвитку суб'єктно-об'єктних відносин, визначено принципи їх вдосконалення.

Здійснений комплексний соціально-філософський аналіз патріотизму сучасного українського суспільства, дозволяє зрозуміти його як динамічне явище, притаманне розвитку соціуму протягом усієї відомої історії, виявити особливості українського патріотизму і визначити чинники його формування та шляхи вдосконалення патріотизму елементів суспільства

Ключові слова: патріотизм, суспільство, сутність, структура, функції, суб'єкт, об'єкт, види патріотизму, форми патріотизму.

Волошина Н.Н. Социально-философское измерение патриотизма современного украинского общества. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2010.

Диссертация посвящена социально-философскому исследованию патриотизма современного украинского общества. В ходе анализа научные источники по данной проблеме, сгруппированы в блоки: западных, русских и украинских авторов.

В источниках западных философов выделен полисный, имперский, религиозный, государственный и современный патриотизм.

Все многообразие взглядов российских философов на патриотизм дифференцируется на группы. Первая – определяющие патриотизм как возвышенное ощущение любви к Родине, вторая – понимающие патриотизм как одно из более высоких чувств. В третьей группе патриотизм рассматривается как одно из явлений духовной жизни общества. В четвертой – государство считается объектом патриотизма. Представители пятой группы связывают патриотизм с личностью. Шестая группа, рассматривает патриотизм

как этап религиозного самовыражения личности.

Значительный массив украинских источников в исследовании разделено на несколько периодов, связанных с существованием украинской государственности.

В первом периоде выдвинуты патриотические идеи объединения всех русских земель. Второй период связан с казачеством, которое занимает значительное место в истории государственности Украины. Третий – определен пребыванием Украины в составе Российской империи, что вызвало к жизни идею отечественного единения, защиты родной земли, ответственности за судьбу Родины. Четвертый период связан с нахождением Украины в составе СССР. Представители творческой интеллигенции прославляли родную Украину и призывали народ любить ее. Пятый период – получение Украиной независимости и вместе с ней главной проблемы необходимости консолидации украинского общества, что стимулировало работу украинских учёных по теоретической разработке проблем духовных качеств общества, в первую очередь патриотизма.

Представлено авторское видение патриотизма общества, как сформированное в социуме социально психологическое свойство, присущее личности, семье, социальной группе, этносу, проявляющееся в вере и бескорыстной любви к Родине, самоотверженном труде ради её процветания, готовности, к самопожертвованию при защите её от угроз и способное консолидировать общество.

Патриотизму украинского общества присущи следующие особенности: высокая гуманистическая направленность украинской патриотической идеи; веротерпимость; соборность и законопослушность; коллективизм в решении общественных заданий. Структура патриотизма содержит эмоциональный, интеллектуальный и деятельностный элементы. Деятельностный элемент патриотизма общества реализуется с помощью функций, основными из них являются: регулятивно-мобилизирующая; усиления роли социальных институтов в формировании духовных ценностей украинского общества; обеспечения гармонизации этнокультурной среды и составляющих частей общества; защиты страны от преждевременного вовлечения в международные организации; подготовки украинского социума к восприятию более сложного сообщества; сакральности; социально-терапевтическая.

Патриотизм общества существует и проявляется благодаря наличию субъектно-объектных отношений. Социальный субъект патриотизма определяется как реально существующая форма организации коллективной жизни и деятельности некоторого количества людей, которые имеют объективное внутреннее организационное единство, осознают себя как целостное образование, способное к высшей целеустремленности и к подчинению своей деятельности достижению общесистемной цели. Как система общество имеет свои собственные субъекты – личность, семья, класс, группа, этнос, нация, государство. Ввиду корреляции субъекта и объекта, в качестве объекта патриотизма понимается Родина, личность, семья, военная

организация.

Патриотизм человека формируется, развивается или притупляется (теряется) в процессе жизни под воздействием различных факторов. Выделены следующие принципы формирования и развития патриотизма общества: преемственности; детерминизма патриотизма; причинно-следственной взаимосвязи; системного использования всех имеющихся факторов формирования патриотизма; взаимосвязи общественной и индивидуальной формы патриотизма; направленность патриотизма на людей, которые являются его субъектом и объектом.

Ключевые слова: патриотизм, общество, сущность, структура, функции, субъект, объект, виды патриотизма, формы патриотизма.

Voloshina N.M. Social'no-filosofskiy measuring of patriotism of modern Ukrainian society. - Manuscript.

The thesis for candidate's degree in Philosophy in specialty 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. – Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2010.

Complex socially philosophical research of patriotism of modern Ukrainian society is carried out in dissertation. By the socially philosophical reflection of looks to the problem of patriotism his change is set in different social terms from a policy through state to patriotism of modern society. During the theoretical analysis of present scientific sources certainly essence, maintenance, components and functions of patriotism of modern Ukrainian society.

It is found out subject and object of patriotism of Ukrainian society of transitional days Investigational process of development of subject-objective relations, certainly principles of their perfection.

The complex socially philosophical analysis of patriotism of modern Ukrainian society is carried out an author, allows to understand him as the dynamic phenomenon, inherent development of sociumu during all of the known history, to find out the features of Ukrainian patriotism and define the factors of his forming and ways of perfection of patriotism of elements of society

Keywords: patriotism, society, essence, structure, functions, subject, object, types of patriotism, form of patriotism.